

АБДУКТИВНИЯТ ИЗВОД С ЯНУСОВО ЛИЦЕ

Keywords: abductive inference, practical logic, groundbreaking inference, forbidden obligatory, weak incommensurability.

Abstract: The text offers an analysis of the problem of the abductive inference's internal limits, attempting to extract the theoretical charge of the metaphor about Janus-faced abduction, offered by John Kaag. This problem is put into consideration through Charles Peirce's dual definition of abduction simultaneously as both *a process of forming explanatory hypotheses* and *the only logical operation that presents new ideas*. It is emphasized that: by going through 1) taking into account the praxeological turn in logic (20th century); 2) making sense of an analogous metaphor in Ernest Cassirer, which refers to symbolic forms; and 3) turning to an attempt to analyze Kepler's discovery of the shape of the orbit of Mars as the most emblematic example of abductive inference (as Peirce points out), it is possible to think the theoretical charge of the metaphor of the Janus-faced abduction. The results of the investigation are presented summarized with the highlighting of the following problems: 1) the modal conflict of the *forbidden obligatory*; 2) the *weak incommensurability*; and 3) the dynamics between *forma formans* and *forma formata*.

Проблемът за абдукцията привлича силно теоретичното внимание на редица изследователи тогава, когато се разглежда като легитимна форма на извод наред с индукцията и дедукцията. Тя се отнася до т. нар. „логика на научното откритие“, като Чарлс Пърс, който въвежда и самото понятие, пръв се занимава обстойно с опити за нейния анализ. Казвам опити, тъй като общата позиция в коментарната литература е, че той оставя противоречиво наследство по проблема. Това надали е учудващо, ако се има предвид, че Пърс работи почти през цялата си кариера върху проблема, което е около петдесет години. В този текст обаче няма да се фокусирам върху хронологичното развитие и трансформациите на теорията на Пърс, нито ще се спирам подробно върху аргументите и контрааргументите в дебатите относно проблема за характера и обхвата на абдукцията, както и за нейната легитимност като извод, които са активни откакто Пърс поставя проблема отчетливо (те заслужават отделно обсъждане). Ще разгледам за сметка на това един от централните проблеми около абдуктивния извод, който ще маркирам тук като проблем за неговите вътрешни граници. Формата, в която ще поставя проблема, е свързана с интерпретацията ми на абдукцията като

¹ Катедра „Философия“, Философско-исторически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, ул. „Цар Асен“ 24, 4000 Пловдив.

извод в новаторски практики² с ендегенна логика³. Той се отнася до въпрос, който самият Пърс поставя, но го оставя с на пръв поглед противоречив отговор: дали процесът по достигане до нова идея е въпрос на логическа изводимост или е въпрос на *прозрение* (Insight), на инстинкт, на гадаене, на предположение и т. н.. За Пърс абдукцията е и „процес на формиране на обяснителни хипотези“, но тя е и „единствената логическа операция, която представя която и да е нова идея“ (Peirce: CP 5.171). Оттук и целта ми в този текст ще бъде да акцентирам върху проблема за вътрешните граници на абдукцията, като се опитам да извлека теоретичния заряд на една метафора. Според тази метафора споменатият двойствен смисъл не се мисли като слабост в теорията за абдукцията. Напротив, тази двойственост се мисли като нейна същностна черта. Оттук, както казва Джон Кааг, тя се характеризира с **Янусово лице**⁴. Преди да предлага няколко стъпки, чрез които може да се достигне до извлечането на нейния теоретичен заряд, ще припомня накратко, че Бог Янус е римски бог, няма съответствия в гръцката митология. Името има същия корен като лат. *ianua* (врата) и *janus* (отворен вход с арка). Той е бил почитан като пазител на всяка врата и на всяко начинание и начало. Смятало се е, че е отварял и затварял всички врати, предимно символично. Често е изобразяван с две лица (Janus Geminus). Почитан е като пазител на всяко начинание в живота, на преходите и промените, на завършването и на времето, а освен това и като бог на слънцето и светлината. Той имал способността да вижда едновременно миналото и бъдещето.

Трябва предварително да се отбележи още, че главната разлика в начина, по който Пърс поставя проблема за абдукцията и по-съвременните интерпретации е, че при вторите тя се разглежда като извод към най-добро обяснение, формулирано от автори като Гилбърт Харман (Harman, 1965) или Питър Липтън (Lipton, 2004). В някои интерпретации се отъждествяват двете, а в други се разграничават като се твърди например, че при Пърс извършващият абдукция трябва просто да направи „догадка“ или да „налучка“ печелившата хипотеза, докато при извода към най-добро обяснение изборът все пак е мотивиран рационално (Campos, 2011: 427). В трети се твърди, че разграничението между Пърсовата абдукция и извод към най-добро обяснение следва да се направи на базата на наблюдението, че първата е „креативна“, т.е. води до ново знание, докато изводът към най-добро обяснение обикновено започва с установяването на хипотези и в този смисъл е сроден с Пърсовата индукция (Minnameier, 2004). За Пърс, както вече споменах, абдукцията е и „процес на формиране на обяснителни хипотези“, но тя е и „единствената логическа операция, която

² Вж. Mineva, 2019, 2020, 2023, 2024.

³ Повече за ендегенната логика на практиката вж. Coulter, 1991.

⁴ Израз на Джон Кааг (Kaag, 2014).

представя която и да е нова идея” (Peirce: CP 5.171). Тук ясно виждаме нейния двойствен характер, на който всъщност се дължат и немалко от проблемите в интерпретациите.

Отделно от това редица автори отричат изобщо, че има логически измерения в изграждането на хипотези. Сред тях освен Ричард Брейтуейт (Braithwaite, 1955), Джон Уиздъм (Wisdom, 1952) и Ървин Копи (Copi, 1959) е и Карл Попър, който твърди, че въпросът за възникването на нова идея или теория (началният стадий на едно откритие) не е логически, а е от интерес за емпиричната психология: той е „ирелевантен на логическия анализ на научното откритие” (Popper, 1959: 20). Повечето критически позиции трудно се справят с въпроса „как явлението става саморазбиращо се” (или как е възможен той). Отговорите в последна сметка оставят впечатление или за ирационално просветване на „Еврика!”, или, както го наричат някои от критиците на абдукцията, за „мистериозна сила на правилно предполагаене (гадаене – guessing)” (срв. Hintikka, 1999). В статии като тази на Яко Хинтика „Какво е абдукция? Фундаменталният проблем на съвременната епистемология” (пак там: 91–115), абдукцията не се интерпретира като извод, а се разглежда като проблем на стратегия по задаване на въпроси. Томис Капитан в своя текст „Пърс и автономията на абдуктивното мислене” представя абдукцията като специален тип практическо мислене, което не завършва с приемането на дадена хипотеза, а с утвърждаване на практически фази на самото научно мислене (Kapitan, 1992: 20). Обобщено може да се каже, че според подобни интерпретации Пърс не предлага нова форма на извод, както той сам претендира, а по-скоро предлага „форма на живот, научна практика”, както обобщава Аня Плътински, без пряко да се позовава на Витгенщайн (Plutynski, 2011: 12).

Други автори смятат, че да се предложи нова идея не е просто въпрос на усет или догадка, а има логическа връзка, която върви от наблюденията към новата идея или хипотеза. Но за тях смисълът, в който може да се говори за логика на откритието, се състои в това да се интерпретира тази връзка като вид индукция. Можем да разпознаем духа на тази позиция и в твърдението на Ханс Райхенбах, който твърди, че „има индуктивна връзка от познатия факт до новата теория...”, като освен това добавя, че „Методите на индукцията... винаги ще останат истинският метод на научното откритие” и че „Епистемологията не разглежда процесите на мислене в тяхната действителна поява; тази задача е изцяло оставена на психологията”⁵ (Reichenbach, 1938: 383).

Авторите пък, за които в процеса на научното откритие има повече логически проблеми от това просто да се анализират аргументите, подкрепящи вече направена хипотеза, до голяма степен (съзнателно или не) следват убеждението на Пърс, че „всяка важна стъпка в

⁵ Преводът мой.

науката е урок по логика” (CP 5.363). Тъкмо такъв е Норуд Хенсън, който коментира следното: „Но за Пърс работите на Попър, Райхенбах и Брейтуейт следва да се четат по-малко като *Логика на откритието* и повече като *Логика на завършения изследователски доклад*. Съвременните логици на науката са описали как човек излага причини в подкрепа на вече предложена хипотеза. Те не са казали нищо за концептуалния контекст, в който първоначално се предлага такава хипотеза.” (Hanson, 1959: 21). И при Хенсън обаче можем да забележим акцент по-скоро върху изграждането на хипотези. В неговия труд „Образци на откритието“ (1958) се предлага следната дефиниция за нея: „монументално разсъждение от explicanda (нуждаещи се от обяснение данни) към explicans (обяснителен принцип)”. В допълнение се предлага и следната нейна форма (следваща предложеното и от самия Пърс в лекциите му върху прагматизма от 1903 г.):

1. Наблюдава се изненадващо явление P.
2. P би било обяснимо като нещо саморазбиращо се, ако хипотезата H бе истинна.
3. Следователно има основание да се мисли, че H е истинна.

(Hanson, 1958; срв. Peirce, CP: 5.189)

С това ясно виждаме, че Пърс и Хенсън акцентират върху важната задача по изследване на логическите измерения на откритието, което няма да може да бъде разбрано в дълбочина (с фокус върху нейния генезис), ако се залага само на методите на психологията, социологията или историческото изследване.

На този фон можем да забележим също, че противоречието в дефиницията на Пърс, която посочих в началото, се дължи на проявената от него силна изследователска чувствителност към теоретичния предмет – самата абдукция – когато я определя не само като „процес на формиране на обяснителни хипотези“, но и като „единствената логическа операция, която представя която и да е нова идея” (Peirce, CP: 5.171). Тя ни заставя да се заемем с фундаменталния проблем, който Пърс улавя, но невинаги тематизира отчетливо: как може логически да се анализира абдуктивният извод, без да се замъглява или пренебрегва изцяло проблемът за неговия новаторски заряд (при това, можем да добавим, мислен разширено – не само в науката, но и в икономиката, технологиите и т. н.)? И още: какви по-надеждни аналитични ходове са нужни, за да се доближим по-успешно до своята теоретична цел?

И така, ще се опитам да покажа някои посоки, в които може да се търсят отговори на тези въпроси, които са ключови в задачата по извличане на теоретичния заряд на споменатата в началото метафора за Янусовото лице на абдукцията.

Самата метафора се използва от Джон Кааг в неговата книга „Мислене чрез въображение” (2014). В нея той представя изследване на въображението, което се състои в осветляване на редица имплицитни или експлицитни връзки между Кантовото разбиране за

естетическо съждение в *Критика на способността за съждение* и теорията на Пърс за абдукцията. В глава четвърта, озаглавена „Абдукцията: извод и инстинкт“ той обръща внимание на това, че непубликуваните ръкописи на Пърс изобилстват от вдъхновени от историята занимания с темата за гения около личности като Микеланджело, Моцарт, Едгар Алан По и др. Това, което е за забелязване, е, че интересът на Пърс е не само исторически, но и философски: свързан е с „природата на човешката креативност“ (Kaag, 2014: 75). И този Пърсов интерес се трансформира в огромния и дългогодишен аналитичен труд върху формирането на хипотези, известен като логика на абдукцията. Кааг твърди, че абдукцията „разширява обхвата на логиката“, като акцентира върху епистемологическите функции на въображението, каквито нито разбирането, нито сетивността могат да постигнат и обобщава, че: „Въображението и абдукцията остават точно толкова необходими, колкото са двойствени“ (пак там: 7). За него абдукцията се явява с две лица – като прозрение и като извод (пак там: 83–84), което му дава основание да използва сполучливата метафора за това, че абдукцията има Янусово лице, т. е. акцентира върху нейния двойствен характер. Ето какво пояснява още:

Абдукцията е едновременно под контрола на тенденции в природата и в средата, които позволяват „нашата“ абдуктивна работа по правене на предположения/гадаене (guesswork). Този двоен характер се забелязва в начина, по който Кант представя гения на въображението, който е едновременно активно проявен от индивида и се дава като вид природен дар. [...] Абдукцията – като прозрение и извод – резонира с двойствения характер на гения.⁶

(пак там: 84–85)

Така централна роля в тази интерпретация играе фокусът, който се поставя върху Кантовия анализ на гения, като се пояснява, че Пърс в известен смисъл признава връзката между абдукцията и гения на въображението, когато казва: „Но геният на ума е този, който приема всички тези намеци на сетивността, добавя изключително много към тях, прави ги прецизни и ги показва в разумна форма в интуициите на пространството и времето (Peirce, CP 1:383).⁷ Това надали случайно има връзка с параграф 46 от *Критика на способността за съждение*, в който Кант дава следната дефиниция: „Геният е талантът (природната дарба), която дава на изкуството правилото.“; и още: „геният е природната дарба на духа (ingenium), чрез която природата дава на изкуството правилото.“ (Kant, 1993: 198). Това дава основание на Кааг да твърди, че „характерът на гения преразглежда противоположността между човек и природа. Вместо опозиция, новата връзка е континуитет“ (Kaag, 2014: 53).

⁶ Преводът мой.

⁷ Преводът мой.

Ясно виждаме, че една от линиите на близост, която се откроява в този анализ между Кантовия възглед за гения (да не забравяме тук функциите на въображението и едновременната рецептивност и креативност на гения) и Пърсовата теория за извода, е идеята за континуитет между мислене и природа (пак там: 53–4). Смущаващо обаче в интерпретацията на Кааг е, че на много места в работата си той, дори да прави важни текстуални наблюдения около сполучливи метафорични формулировки като тази за Янусовото лице на абдукцията, то с това техният силен теоретичен заряд все пак остава до голяма степен неизвлечен. Кааг предприема в анализа си стратегия, според която се обръща предимно към термините на стратегическите правила (в терминологията на интерпретацията на Яко Хинтика) и модерната теория на игрите и изкуствен интелект. Това, макар да е интересно и да заслужава внимание, все пак го извежда в съвсем различна посока от тази, която би могла да доведе до извличане на теоретичния заряд на неговата сполучлива метафора. Ако приемем тази задача, ще видим, че немалки шансове за успех, биха дали следните три стъпки:

Първата стъпка би могла да бъде да се обърнем към парадигмата на случилия се през 20 век праксеологически обрат в логиката, в който заниманията с ендогенни логики на практиките са легитимни. За него е характерно търсенето на аналитични методи на практическите действия, които са съсредоточени върху изследване на т. нар. ендогенна логика на практиката. Така в своя текст „Логика: етнометодология и логика на езика“ (1991) Джеф Колтър предлага в полето на етнометодологията, анализ на практическото действие, който представлява анализ на ендогенна логика на практиката. С тази идея той подчертава, че традиционното изследване на езика с формалнологически средства е характерно за такъв вид изследвания, в които има стремеж да се запази цялостта на някоя система от значения на даден изследовател, вместо да се насочи вниманието към наблюдението на значенията в изследваната група. Именно последните се генерират от практически разсъждаващите в техните всекидневни дела и притежават т. нар. от него ендогенна логика. Колтър смята, че е необходимо да се случи освобождаване от ненужните ограничения върху логическото изследване както на употребата на езика, така и на културните практики, каквито често се налагат при допълването на класическите формално-семантични понятия с математически (например „множество“) и свързаното настояване за разграничение между „логически“ и „нелогически“ концептуален апарат в естествените езици. В тази ендогенна логика на практиката остава отворен въпросът за ревизията на връзките на новия логически анализ с понятията на стария анализ. Дори тук да нямаме за задача да се занимаваме с етнометодология, няма как да не отбележим, че Колтър посочва същностна черта на това, което се обозначава като праксеологически обрат в логиката на 20 век (и което тук взимаме за първа стъпка, даваща шанс да се постави проблемът за теоретичния заряд на метафората за

Янусовото лице на абдукцията). Това е т. нар. *ендогенност* на логиката на практиките. В този обрат водеща роля имат редица автори⁸, сред които е и Лудвиг Витгенщайн, което се коментира в споменатия текст по следния начин: „Със сигурност обаче витгенщайнианската традиция, установила се след публикуването на „Философски изследвания“, поражда редица новаторски аналитични конструкти, чужди на предишния формалистски анализ на езика: „критериални“ и „симптомални“ доказателства вече допълват „дедуктивните“ и „индуктивни“ доказателства в логическия анализ; „защитими критерии“ съществуват редом със „следствия“ и „материални импликации“; „полиморфи“, „понятия със семейна прилика“, „категории с отворена текстура“, „същностно оспорими понятия“ и „размити множества“ вече съществуват редом с „определени описания“, „необходими и достатъчни условия по дефиниция“ и „семантични компоненти“ (маркери, отличители и пр.), а понякога дори ги заместват; „логико-граматически отношения“ заемат мястото на „постулати за смисъл“; „езикови игри“, „индексични (деиктични) изрази“, „илокутивни актове“, „реплики в разговор“ и „реплика-конструиращи единици“ заменят „пропозициите“, „изреченията“ и „предикатите“; а „средствата за категоризация на членство“ заместват „имената“, „изразите, отнасящи се до лица“ и „ролите“ в компендиума на праксеологическите изследвания.“ (Coulter 1991: 40). В тази нова ендегенна логика на практиката основни понятия са не истинността или неистинността на пропозициите, а такива като „уместността“ или „правилата за релевантизиране“. Но това в настоящия текст ще е само фон, който ще се има предвид при поставянето на основния въпрос, който е и трансцендентален, макар и некантов: как в действителност се е оказала възможна абдукцията в даден конкретен случай?⁹

Втората стъпка би могло да бъде да се обърнем и към глава първа „Дух и живот“ от *Към метафизика на символните форми* (1923–1929) на Ернест Касирер, в която можем да открием метафора, подобна на тази за Янусовото лице на абдукцията. Там, критикувайки Ницше и философията на живота, по аналогия на разграничението между „*natura naturata*“ и „*natura naturans*“, Касирер въвежда разграничението между *forma formata* и *forma formans*, като пояснява, че „Тяхното взаимодействие представлява махалото на самия духовен живот“, а духът „изглежда не толкова ‚воля за власт‘, колкото воля за формиране“ (Cassirer, 1995). *Forma formans* е „формата като ставаща форма“, тя е „воля за формиране“, а *forma formata* е това, в което се превръща същата тази *forma formans* „заради собственото си утвърждаване“ (пак там). И той пояснява, че с това самото *forma formans* „никога не изчезва изцяло“ във *forma formata*, а „запазва силата да се отвоюва обратно, да се прероди във „форма formans“: „това е, което

⁸ Повече за *праксеологическия обрат в логиката* неговите предшественици като Хайдегер, Остин, Витгенщайн, Бурдийо и др. вж. Деуанов, 2001; срв. Деуанов, 2008.

⁹ Повече за *некантовата постановка на този трансцендентален въпрос* вж. Деуанов, 2018. Вж. също и Mineva, 2019.

характеризира ставането на духа и ставането на културата” (пак там). Касирер ясно ни насочва към удържането на проблема за тази динамика между двете, когато отбелязва нещо много важно: че най-отчетливо при религиозните, профетични, революционни умове имаме „ведно форморазрушаващи и формоизграждащи” идеи, поради което е и метафората, която той използва за да онагледя теорията си. Тя е следната: тези идеи за него имат „янусово лице спрямо света на формите”, като наред с това „разрушават *forma formata*, но тъкмо в тази воля за разрушение и в този акт на разрушение те отново разчистват пътя към *forma formans*”, при което имаме „взаимопроникване на сили, които са в едно виртуално и несъмнено във всеки момент лабилно равновесие” (пак там). Виждаме, че анализът на Касирер дава немалки шансове за извличането на теоретичния заряд на метафората за Янусовото лице на абдукцията. Чрез него можем да забележим следното: при Касирер тази метафора се отнася до новаторски идеи „ведно форморазрушаващи и формоизграждащи”, но всъщност те се оказват действително възможни чрез активността на новаторската субектност, която се самоформира в самата практика, чрез която имаме новаторски извод. А когато той е с аналогичен двойствен характер, най-често имаме работа с абдукция с Янусово лице.

Третата стъпка би могла да бъде да се обърнем към примера, който Пърс определя като „най-великата проява на ретродуктивно мислене, която някога се е случвала”¹⁰ – става дума за откритието на елипсовидната форма на орбитата на Марс от Йоханес Кеплер. Тиодор Кисиел коментира случая в своята статия „Научното откритие: логическо, психологическо или херменевтичско?” (1973) като казва, че процедурата, чрез която Кеплер преодолява аномалията, е следната: „Когато той най-после се чувства логически заставен, принуден да скъса с тази дълга традиция, той преминава от кръг, към овоидна форма (яйцевидно), и накрая до елипса” (Kisiel, 1973: 277). Кисиел обръща специално внимание на израза на Хайдегер, че „науката сама по себе си не мисли” и коментира още, че: „когато Хайдегер казва, че науката не мисли, той стеснява понятието „наука” до методически техники на пресмятащо мислене – това, което Кун нарича „нормална наука” в особено ограничен смисъл (Kuhn, 1996). Напротив, усилието, което води до промяна на парадигмите на науката и което ревизира техните основания, е процесът на откритието, който е креативен, отвъд нормалните методи на науката и е херменевтичен.” (Kisiel, 1973: 272). Чрез наблюдението, че всички тези теми резонират във феноменологическата традиция и по-специално в херменевтичната феноменология на Хайдегер и Гадамер, той обосновава своята позиция като казва, че „Тяхната ‘херменевтика на фактичността’ се опитва да развие онтология, по специално, онтология, която локализира разглеждането на процеса на откритие в историческата и езикова ситуация, в която се намира

¹⁰ Пърс нарича абдукцията още ретродукция, така че тук има предвид тъкмо нея.

човек, отколкото в самия човек – в това, което Гадамер нарича „случване на традицията“ – което предхожда и подлежи в психическата активност и методологическия контрол на откритието” (пак там). За Кисиел, съвсем правилно, „Откритието не е чиста инвенция” и неговото постигане включва „огромно усилие на рецептивността и откликващо подчинение на скрита реалност в процеса на нейното разкриване.”, поради което за него истинското място на откритието е онтологическо, от което епистемологическото и психологическото ще са „разклонения” (пак там: 268). Това, което Кисиел нарича „огромно усилие на рецептивността”, е продуктивно да се анализира не само чрез историческата и езикова ситуация, но и на страната отново на *субектността* – в ситуации, в които даден обновяващ извод, се е оказал в действителност възможен. Нещо повече, налице е разширяване или преминаване на сублиминални граници на мислимост¹¹.

Ето защо, оттук забелязваме, че действително откритието при Кеплер не се оказва възможно толкова лесно, колкото звучи в немалко от анализите. Всъщност му коства няколко години и следва да поставим въпроса как в действителност се е оказало възможно той да е логически заставен да направи този емблематичен абдуктивен извод. За да се опитам да разгледам въпроса по-релефно, ще се върна към един мой експериментален анализ¹², като тук ще поставя по-различни акценти. Те ще са пряко релевантни на заниманията ми в настоящия текст с теоретичния заряд на метафората за Янусовото лице на абдукцията.

И така, от гледна точка на практическата логика Кеплер – като коперниканец – мисли всички планетарни орбити предпредикатно като окръжности, а като такива, те са траектории на планети в Слънчевата система. За забелязване тук е, че кръговостта до този момент е мислена като символ на хармоничността, а ефикасността на този символ включва и **забраната** да се мисли по друг начин; но той се оказва неефикасен с това, че не всички се оказват кръгови. Изненадващо нееднократно (и чрез наблюденията на Тихо Брахе, и чрез изпробването на различни принципи и изчисления) орбитата на Марс го афицира сетивно така, че го заставя – също така предпредикатно и в противоречие с коперниканската, но и с птоlemeанската очевидност, която той удържа – да я мисли като не-кръг. Трябва да забележим още, че в случая е налице сетивно афициране, свързано с натрупване на несъвпадения и грешки в изчисленията. В това ясно можем да разпознаем клъстер от аномалии, които, като струпващи се стрели на *modus tollens*, удрят в коперниканско-птоlemeанската очевидност за кръговост на орбитите на планетите. С това самото поставят под въпрос и предпредикатната очевидност, с която Кеплер

¹¹ Това е мислимо и чрез проблема за волята при априорното синтезиране на себе си, който тук само ще маркирам.

¹² Текстът кореспондира с мой експериментален анализ на откритието на формата на орбитата на Марс от Йоханес Кеплер, който е публикуван в бр. 1–2/2020 и бр. 3–4/2024 сп. *Хетеродоксия*.

(като протестант и математик) мисли кръговостта като символ на хармоничността¹³. Това достигане до мисленето на орбитата на Марс като не-кръг, логически можем да идентифицираме като свързано с наличие на противоречие, в което участва и отрицание като лишеност¹⁴. Отварям скоба, в която от една страна ще забегна малко напред – тъкмо това противоречие се оказва условие за възможност за появата на **двумерна предпредикатна очевидност**¹⁵. Усилията на Кеплер да стане *този, който той е* – победител в своята „война с Марс“, както сам я нарича – всъщност е и война с него самия. Тези усилия ще го карат да опитва отново и отново да се освободи от тази лишеност и противоречието, които не са само на страната на обекта, но и на страната на субектността – нещо, което е характерно за логическите измерения на повечето случаи на изстрадан успех. За забелязване е, че Кеплеровата метафора за „войната му с Марс“ има интересна връзка с метафората за Янусовото лице на абдукцията, защото вратите на храма на бог Янус в римския форум по време на война са оставали отворени в очакване на завръщането на заминалите на война граждани и са били затваряни в края на военните походи. Така, че в хода на тази Кеплерова „война с Марс“, която е и война с него самия, виждаме тъкмо една *отвореност към новото чрез двойствената природа на абдуктивния извод – едновременно сочеца и към минало, и към бъдеще*. Тук можем да забележим също, че Хусерловите идеализации на всекидневието (в случая на Кеплер като учен астроном) „аз мога отново и отново“ и „и така нататък“ са се оказали практически неистинни.

Друго измерение на анализа може да включва и аналитика на модалности и индексикалии като индикатори за формата на абдукцията. Тогава ще добавим на първо приближение следното: оттук нататък е необходимо (а за Кеплер възниква и дълг) да се търси нова форма, предпредикатно мислена отново като траектория на планета. На страната на обекта, проблемът очевидно е: каква е тази форма, а на субекта – как се достигна до нея, да я „види“ (макар и в смисъла по-скоро на свръхсетивно афициране, т.е. това да означава не със а чрез сетивността, казано огрубено – чрез символ). Ще го кажа отново – за Кеплер не всички орбити се оказват кръгови, а само някои. Други някои – след определени неуспешни хипотези – са се оказали елипсовидни (тази на Марс). Той обаче удържа *всички* траектории на планети като кръгови от преди откритието и вече е длъжен (деонтична модалност) без да си дава

¹³ Понастоящем можем да срещнем дори твърдение, че окръжността в действителност следва да се мисли като частен случай на елипса (понятие изучавано още от Евклид и именувано от Аполоний), при която двата фокуса (понятие, въведено от Кеплер през 1609 г.) на фигурата съвпадат; символът на хармоничността е бил привидно окръжност, а в действителност е елипса; надали тук можем да не се замислим за несъизмеримостта по отношение на символа; но това е само в скоби засега.

¹⁴ Повече за Аристотеловото проблематизиране на лишеността и неклассическото разбиране, според което отрицанието като лишеност вече да се смене като даденост срв. Mineva, 2020: 160–161; вж. също и анализа на отрицанието като лишеност в Tasheva, 2024.

¹⁵ Те са проблем, на който обръща внимание Деянов, но към този проблем ще се върна след малко.

сметка, че прави логически тъкмо това, да преосмисли обхвата на универсалния квантор¹⁶ като инвестира още в *забраненото задължително*¹⁷. Това означава, че чрез очевидността на откритието – да мисли траекторията на Марс като елипса – се оказва малко или много длъжен да мисли *всяка следваща* траектория на планета като елипса, а след това и *всички* планетарни траектории като елипси; а оттук и следствията от това: формулирането на неговите три прочути закона¹⁸.

На този фон бих искала да маркирам и поясня накратко 3 проблема, които ми се струват ключови за извличането на теоретичния заряд за метафората за Янусовото лице на абдукцията.

1) *Първи теоретичен проблем: модалният конфликт*¹⁹ *на забраненото задължително*²⁰. Той е на границата между това, което можем да обозначим, следвайки Хусерл, като интенционална и като фактуална история²¹. Тази модалност е характерна за новаторските практики като цяло и има по-скоро формата: *не трябва, но съм длъжен*. Както видяхме, мисленето на орбитата като не-кръг е първоначално *забранено* чрез идеала за кръговост, но едновременно с това Кеплер е *задължен* да реши противоречието със самото му възникване чрез аномалиите, които го връхлитат и чрез които тя все пак се оказва тъкмо такава – не-кръг. Това е в основата и на практикологическата задача пред Кеплер да снесе противоречието, а с него и лишеността, която се проявява и чрез този модален конфликт. Той прави това успешно, достигайки това да мисли орбитата като елипса и да се самолегитимира като победител в своята „война с Марс“.

2) *Втори теоретичен проблем: двумерните предпредикатни очевидности* (при

¹⁶ Важен мотив тук е това, че валидна за него остава идеализацията, че „едни и същи физически условия важат в цялата Слънчева система, едни и същи уравнения би трябвало да обяснят и другите планетни движения“ (Hanson, 1958: 84).

¹⁷ На това ще се спра по-подробно след малко.

¹⁸ (а) че планетарните орбити са елиптически, като Слънцето се намира в общия им фокус (1609 г.), (б) че те описват около Слънцето площи, пропорционални на времената на преминаването им (1609 г.), и (с) че квадратите на времената на тяхното завъртане са пропорционални на кубовете на големите им оси, или на средните разстояния до слънцето (1619 г.).

¹⁹ Понятие на Дарин Тенев (вж. Tenev, 2018: 206–8).

²⁰ В анализите на Тенев детайлно се обсъжда модалността на „задължителното забранено“ или по-скоро, както той сам подчертава – „задължителна забрана“ (вж. Tenev, 2020: 25–26). Случаят с Кеплер не е този, а е тъкмо обратният. Повече за подобни клъстерирания на модалности в модални снопове, модални блокове, струпване на модалности или модални преходи (преминаване на една модалност в друга) или модални флукутации (свързано с тяхно вътрешно изменение) вж. Tenev, 2018: 205–207 и Tenev, 2020: 23–26.

²¹ Тази граница е свързана с едно понятие, което Деянов предложи за обсъждане в семинарите от 2021–2022 г. на Департамента по философска логика към Академична ризома „Критика и хуманизъм“ – *интенционална фактичност*. Тя е свързана съвсем огрубено казано с неклассически мислени проблеми като непредзададени същности, факти, които задават отношения или същности, с овъзможностяване, а за да я разберем, трябва да се занимаем задълбочено с проблема за екстатичността и непредзададеността на априорните синтези. В този текст обаче няма да тематизирам специално този теоретичен проблем.

Кеплер – орбитата на Марс е мислена *като* кръг и *като* елипса; в хода на абдукцията едната предпредикатна очевидност измества другата). Понятието *двумерна предпредикатна очевидност* е тематизирано в един ранен анализ на Деянов, в който се обръща специално внимание на задължението на мисленето в научните революции да бъде двумерно (Deуanov, 1984: 77) и на това, че поколението, въввлечено в революцията остава с двумерно мислене, а при традиционализирането на науката за следващото поколение, което не живее в критическия диалог между несъизмеримите традиции „двумерните предпредикатни очевидности са вече дисфункционални (или най-малко не са функционални)“ (пак там: 79). Това заслужава да се тематизира отново, като една от причините е, че тази двумерност на предпредикатните очевидности ясно показва аспект от теоретичния заряд на метафората за Янусовото лице на абдукцията. Той може да се изрази така: всяко едно от лицата ѝ има своите предпредикатни очевидности, които в хода на самата абдукция се удържат едновременно. Освен това, можем да я наблюдаваме тъкмо докато практическите въввлечения в дадена новаторска практика живеят в модалния конфликт на *забраненото задължително*, което – в случая с науката – е валидно както за откривателя, така и за преките му последователи, участници в революцията, които удържат тази двумерност.

3) *Трети теоретичен проблем: слаба несъизмеримост.* Оттук ясно се откроява и още една от теоретичните черти на Янусовото лице на абдукцията като извод в новаторска практика – можем да я обозначим като *слаба несъизмеримост*. Тя е различна от несъизмеримостта между логическите парадигми например, тъй като се явява чрез очевидностите на практически въввлечен новатор (било той от областта на науката, технологиите, икономиката или друга област). Докато за един историк на логиката, който я идентифицира като проблем, тя – като теоретичен предмет, от който той се интересува експлицитно – е с много по-релефни теоретични очертания, и оттук е „по-силна“ несъизмеримост. Това е така поради факта, че той мисли несъизмеримостта по отношение на вече кодифицирани, легитимирани практики, каквито са овсекидневните традиции. *Слабата несъизмеримост* в ендогенната практическа логика (в случаите на практически въввлечени новатори) след традиционализирането като „забравяне на началата“ по Хусерл, се оказва изтласкана, наред с модалния конфликт на *забраненото задължително*, който се оказва разрешен, а *двумерните предпредикатни очевидности* стават „едномерни“. В анализа на тази едномерност, характерна за традицията, Деянов подчертава, че: „Като спечелва теоретическо спокойствие, задължително убежище за успешното „решаване на главоблъсканици“, и като има на разположение „общоприети образци“, новото поколение също така задължително загубва началата на традицията (Deуanov, 1984: 79). На този фон може да се обобщи, че като ефект от забравянето на началата, Хусерловите идеализации: „аз мога отново“ и „и така

нататък“, характерни и за овсекидневената наука, стават отново практически истинни, а чертите на действителното Янусово лице на абдукцията (заедно със *слабата несъизмеримост*) изследняват, метаморфозират се – ще го кажа огрубено и накратко отново – в символ.

В заключение ще се опитам да открия очерталите се шансове да мислим вътрешните граници на абдуктивния извод чрез извличане на теоретичния заряд на метафората за нейното Янусово лице:

1) Една от теоретичните черти на Янусовото лице на абдукцията е, че в нея участват *двумерни предпредикатни очевидности*, включващи *слаба несъизмеримост*; те се проецират в живота настояще на новатора и в типичния за новаторските практики модален конфликт на *забраненото задължително*. Те – макар и не единствени – участват в неклассически, некантов априорен синтез, като какъвто може да се мисли абдуктивният извод в новаторски практики, ако се питаме как в действителност се е оказал възможен той.

2) *Двумерните предпредикатни очевидности* при абдукцията освен, че са свързани с противоречието, за което говорих, с модалния конфликт на *забраненото задължително* или със *слаба несъизмеримост*, сочат също така и към етапа, в който при абдукцията като новаторски извод едновременно се разрушава форма (*forma formata* от предишна традиция), и се появява нова форма чрез действието ѝ като *forma formans*. Това най-общо казано, е характерно за чертите на едното ѝ лице. С това самото, се оказва възможно обаче в следващ ход на махалото на духовния живот, при традиционализирането на извода, тя да функционира със своето друго лице – това на *forma formata*.

Забравянето на началата на новаторската практика е налице, когато махалото на духовния живот е на страната на лицето на абдукцията като *forma formata*, т. е. след като *двумерните предпредикатни очевидности* са станали едномерни, *забраненото задължително* вече е разрешен модален конфликт, а *слабата несъизмеримост* е изтласкана. Но това друго нейно лице на *forma formans* се удържа и функционира имплицитно²². То не изчезва въпреки, че е заскобено чрез традиционализирането.

Литература:

Braithwaite, R. (1955). *Scientific Explanation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Campos, D. (2011). On the Distinction Between Peirce's Abduction and Lipton's Inference to the Best Explanation. *Synthese*. 180, pp. 419–442.

²² Указвайки посоката, в която може да се разгърне този анализ нататък, ще кажа, че тя е свързана с клъстер от проблеми, който изисква отделно обсъждане и който е само на пръв поглед така хетерогенен. Той включва проблемите за: волята, символа, харизмата, легитимацията, сетивното (а може би и свръхсетивно) афициране, аналозиите и др.

- Cassirer, E. (1995). Iz: *Kam metafizika na simvolnite formi*. Prevod S. Sabeva. (nepubl. prevod; po Ernst Cassirer, Zur Metaphysik der symbolischen Formen, Felix Mainer Verlag, Hamburg, 1995) V: Arhiv na Akademichna rizoma „Kritika i humanizam“. [Касирер, Е. 1995. Из: *Към метафизика на символните форми*. Превод С. Събева. (непубл. превод; по Ernst Cassirer, Zur Metaphysik der symbolischen Formen, Felix Mainer Verlag, Hamburg, 1995) В: Архив на Академична ризома „Критика и хуманизъм“.]
- Copi, I. (1959). *Introduction to Logic*. New York: Macmillan.
- Coulter, J. (1991). Logic: ethnomethodology and the logic of language. In: G. Button (Ed.). *Ethnomethodology and the Human Sciences*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. [непубл. превод на български: Т. Петков; В: Архив на Академична ризома „Критика и хуманизъм“].
- Deyanov, D. (1984). Vsekidnevieto na naukata i negovata logika. Sotsiologicheski pregled. (spetsialen broj, posveten na konferentsiyata Gyolechitsa'83). [Деянов, Д. 1984. Всекидневието на науката и неговата логика. *Социологически преглед*. (специален брой, посветен на конференцията Гьолечица'83)].
- Deyanov, D. (2008). Haydeger i Burdiyo: predpredikatnost i prakticheska logika. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1–2, с. 18–39. [Деянов, Д. 2008. Хайдегер и Бурдийо: предпредикатност и практическа логика. В: *Социологически проблеми*, 1–2, с. 18–39].
- Deyanov, D. (2018). To think Russell as a Transcendental Logician. In: *Каирџ*, 3, 102–127 [In Bulgarian].
- Hanson, N. (1959). Is There a Logic of Scientific Discovery?" H. Feigl and G. Maxwell, eds., *Current Issues in the Philosophy of Science*, (New York).
- Hanson, N. (1958). *Patterns of Discovery*. Cambridge: Cambridge University Press (непубл. превод на български език: Т. Петков, В: Архив на Академична ризома „Критика и хуманизъм“).
- Harman, G. (1965). The Inference to the Best Explanation. In: *Philosophical Review*, 64, pp. 88–95.
- Hintikka, J. (1999). *Inquiry as Inquiry: A Logic of Scientific Discovery*. Springer+Science+Business Media, B.V., pp. 91–115.
- Kant, I. 1993. *Kritika na sposobnostta za sazhdenie*. Sofia: AI prof. Marin Drinov. [Кант, И. 1993. *Критика на способността за съждение*. София: АИ проф. Марин Дринов].
- Kapitan, T. (1992). Peirce and the Autonomy of Abductive Reasoning. In: *Erkenntnis*, 37, pp. 1–26.
- Kisiel, T. (1973). Scientific discovery: logical, psychological, or hermeneutical? In: Carr, D. and Casey, E., eds. *Explorations in Phenomenology*, pp. 263–284.
- Kuhn, T. (1996). *Strukturata na nauchnite revoljutsii*. Sofia: d-r Petar Beron. [Кун, Т. 1996. *Структурата на научните революции*. София: д-р Петър Берон].
- Lipton, P. (2004). *Inference to the Best Explanation*. London and New York: Routledge. (Second edition, first published 1991).
- Mineva, M. (2019). A priory syntheses and abductive inference. *Каирџ*, 4, pp. 16–32, [In Bulgarian].
- Mineva, M. (2020). Obnovyavashtite izvodi i praktikologicheskoto problematizirane na sotsioanalitichni simptomi. V: *Heterodoksia*, 1–2, с. 157–185. [Минева, М. 2020. Обновяващите изводи и практикологическото проблематизиране на социоаналитични симптоми. В: *Хетеродоксия*, 1–2, с. 157–185].
- Mineva, M. (2023). The problem of abductive inference: between the magic and the disenchantment. In: *Sociological problems*, special issue, 246–261 .

Mineva, M. (2024). Mineva, M. 2024. Ot izstradan uspeh kam traditsionalizirane: Keplerovata *voyna s mars*. V: *Heterodoksia*, 3–4, (pod pechat). [Минева, М. 2024. От изстрадан успех към традиционализиране: Кеплеровата *война с марс*. В: *Хетеродоксия*, 3–4, (под печат)].

Minnameier, G. (2004). Peirce-suit of Truth – Why Inference to the Best Explanation and Abduction Ought not to be Confused. *Erkenntnis*, 60, 75–105.

Peirce, C. S. [CP]. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, edited by C. Hartshorne, P. Weiss, and A. Burks, 1931–1958, Cambridge MA: Harvard University Press.

Plutynski, A. (2011). Four problems of abduction: a brief history. *The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science*, 1. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/7f27/cb7639d8fa950ba50eb2705ec8195a3afdaf.pdf> [Accessed 18 December 2023].

Popper, K. (1959). *The logic of scientific discovery*. New York: Basic Books.

Reichenbach, H. (1938). *Experience and Prediction*. Chicago: University of Chicago Press.

Tasheva, M. (2024). Otritsanieto kato lishenost: kam edno endogenno i praktiko-logicheskoproblematizirane na porazhdanoto v i ot obshtestvoto stradanie. V: *Heterodoksia*, 3–4. [Ташева, М. 2024. Отрицанието като лишеност: към едно ендогенно и практико-логическо проблематизиране на поражданото в и от обществото страдание. В: *Хетеродоксия*, 3–4].

Tenev, D. (2018). Modalities, Modalizations, Modal Transitions. In: *Sociological problems*, 1, 196–218 [In Bulgarian].

Tenev, D. (2020). Simptom i modalnost. V: *Heterodoksia*, 1–2, s. 13–28. [Тенев, Д. 2020. Симптом и модалност. В: *Хетеродоксия*, 1–2, с. 13–28].

Wisdom, J. (1952). *Foundations of Inference in Natural Sciellce*. London.